

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI MOLIYA XIZMATLARINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

*Qarshi davlat texnika Universiteti asistent o'qituvchisi
Turg'unboyeva Dilso'z Muxiddinovna*

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari, ularning iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rnini hamda moliyaviy tizim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli bank xizmatlari, elektron to'lov tizimlari, mobil banking, fintech texnologiyalari va raqamli moliyaviy infratuzilmaning rivojlanish jarayonlari o'rganilgan. Shuningdek, raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari va mavjud muammolar bo'yicha ilmiy xulosalar hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli moliya, fintech, elektron to'lovlar, mobil banking, internet banking, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar, bank tizimi, elektron tijorat, innovatsiyalar.

Kirish. So'nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi moliyaviy xizmatlar bozorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilishi moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish jarayonini soddalashtirib, moliyaviy xizmatlarning sifati va qulayligini oshirmoqda. Natijada raqamli moliya xizmatlari iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bank-moliya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida elektron to'lov tizimlari, mobil ilovalar, masofaviy bank xizmatlari va fintech platformalarining soni ortib bormoqda. Bu esa aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishi nafaqat bank tizimining samaradorligini oshirmoqda, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlarida moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik, axborot himoyasi va raqamli savodxonlik bilan bog'liq masalalar ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli moliya xizmatlari va bank tizimini raqamlashtirish masalalari mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar moliyaviy texnologiyalarni joriy etish, elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish hamda bank xizmatlari samaradorligini oshirish masalalarini qamrab oladi.

O'zbekistonlik olimlardan A.V. Vahobov, T.S. Malikov, B.Yu. Xodiyev, Sh.I. Mustafakulov, N.X. Haydarov va A. Rasulovlarning ilmiy ishlarida moliya tizimini modernizatsiya qilish, bank xizmatlarini raqamlashtirish va moliyaviy bozorlarni rivojlantirish masalalari tadqiq qilingan. Ular raqamli texnologiyalarni bank faoliyatiga joriy etish moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga xizmat qilishini ta'kidlaydilar.

T.S. Malikov va A.V. Vahobov o'z tadqiqotlarida moliyaviy tizimning barqaror rivojlanishi uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ekanligini asoslab berganlar. B.Yu. Xodiyev esa raqamli iqtisodiyot sharoitida bank-moliya tizimining transformatsiyasi va innovatsion rivojlanish masalalariga alohida e'tibor qaratgan.¹

Sh.I. Mustafakulovning ilmiy ishlarida raqamli iqtisodiyotning investitsion muhitga ta'siri va moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi yoritilgan.² N.X. Haydarov esa bank tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq qilgan.³

Xorijiy olimlardan F.S. Mishkin, P.S. Rose, S.C. Hudgins, A. Saunders va M.M. Cornettlarning ilmiy ishlari bank xizmatlarini raqamlashtirish, moliyaviy risklarni boshqarish va fintech texnologiyalarining rivojlanishiga bag'ishlangan. Ularning tadqiqotlarida raqamli moliya xizmatlarining iqtisodiy samaradorligi va moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlashdagi ahamiyati asoslab berilgan.⁴

Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, Osiyo taraqqiyot banki va Bazel qo'mitasi hisobotlarida raqamli moliya xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari, elektron to'lov tizimlari va moliyaviy texnologiyalarning bank sektoriga ta'siri keng tahlil qilingan. Ushbu ilmiy manbalar tadqiqot mavzusining dolzarbligi va amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning tahlil, sintez, taqqoslash, statistik kuzatish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, xalqaro moliyaviy tashkilotlar hisobotlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etdi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi va boshqa xalqaro tashkilotlarning statistik ma'lumotlari tahlil qilindi. Raqamli moliya xizmatlarining rivojlanish dinamikasi va tendensiyalarini aniqlash maqsadida qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi. Shuningdek, raqamli bank xizmatlari,

¹ Xodiyev B.Yu. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent, 2022.

² Mustafakulov Sh.I. Investitsiyalar va raqamli iqtisodiyot. – Toshkent, 2023

³ Haydarov N.X. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent, 2021

⁴ Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Pearson, 2023.

mobil banking, elektron to'lov tizimlari va fintech platformalarining rivojlanish holati o'rganilib, ularning iqtisodiyotga ta'siri baholandi. Tadqiqot natijalari asosida raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Asosiy qism. O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishi iqtisodiy islohotlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda bank-moliya tizimida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari natijasida elektron to'lov tizimlari, mobil banking xizmatlari va internet-bank platformalarining soni sezilarli darajada ortdi. Davlat tomonidan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan strategiyalar moliyaviy xizmatlarning raqamlashtirilishiga keng imkoniyat yaratdi. Natijada bank xizmatlaridan foydalanish qulayligi oshib, aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratildi.⁵

Elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi. Elektron to'lov tizimlari raqamli moliya xizmatlarining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda Uzcard, Humo va boshqa elektron to'lov platformalari orqali millionlab tranzaksiyalar amalga oshirilmoqda. Elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmining ortishiga xizmat qilmoqda. Bu esa iqtisodiyotda pul mablag'lari harakatining shaffofligini ta'minlash va yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga yordam bermoqda. Mobil ilovalar orqali to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatining kengayishi aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirmoqda. Ayniqsa, kommunal xizmatlar, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni masofadan amalga oshirish imkoniyati fuqarolar uchun katta qulaylik yaratmoqda.

Mobil banking va internet banking xizmatlari. Bank tizimini raqamlashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri mobil banking xizmatlarini rivojlantirish hisoblanadi. Hozirgi kunda deyarli barcha tijorat banklari mobil ilovalar orqali masofaviy xizmatlarni taqdim etmoqda. Mobil banking orqali mijozlar hisob raqamlarini boshqarish, pul o'tkazmalarini amalga oshirish, kredit va omonatlar bo'yicha ma'lumot olish imkoniyatiga ega. Bu esa bank filiallariga murojaat qilish zaruratini kamaytirib, vaqt va mablag'larni tejash imkonini bermoqda. Internet banking xizmatlari ham yuridik va jismoniy shaxslar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu xizmatlar yordamida moliyaviy operatsiyalarni tezkor va xavfsiz amalga oshirish mumkin.

Fintech texnologiyalarining rivojlanishi. Fintech kompaniyalari moliyaviy xizmatlar bozorida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ular innovatsion texnologiyalar asosida mijozlarga qulay va tezkor xizmatlarni taklif qilmoqda. Sun'iy intellekt, blokcheyn va Big Data texnologiyalarining fintech sektoriga joriy etilishi moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu texnologiyalar risklarni

⁵ Vahobov A.V. Moliya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.

boshqarish, firibgarliklarni aniqlash va mijozlarga individual xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Kelgusida fintech kompaniyalari va an'anaviy banklar o'rtasidagi hamkorlikning kuchayishi moliyaviy xizmatlar bozorining yanada rivojlanishiga olib kelishi kutilmoqda.

Raqamli moliya xizmatlarining muammolari va istiqbollari. Raqamli moliya xizmatlari rivojlanishiga qaramay, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari, axborot xavfsizligi, internet infratuzilmasining ayrim hududlarda yetarli darajada rivojlanmaganligi va raqamli savodxonlik darajasining pastligi muhim muammolar qatoriga kiradi. Kelgusida sun'iy intellekt, blokcheyn va bulutli texnologiyalarning keng joriy etilishi raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shuningdek, moliyaviy inklyuzivlik darajasining oshishi va innovatsion xizmatlarning ko'payishi iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.⁶

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlari so'nggi yillarda jadal rivojlanib bormoqda. Elektron to'lov tizimlari, mobil banking va internet banking xizmatlarining kengayishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, masofaviy bank xizmatlarining rivojlanishi aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tahlillar natijasida mobil ilovalar va elektron to'lov tizimlaridan foydalanuvchilar sonining muntazam ortib borayotgani aniqlandi. Bu esa naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmining oshishiga hamda moliyaviy operatsiyalarning tezkor va shaffof amalga oshirilishiga imkon yaratmoqda. Raqamli xizmatlarning kengayishi banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yordam bermoqda. Tadqiqot davomida fintech kompaniyalari faoliyatining kengayishi bank tizimida raqobat muhitini kuchaytirayotgani aniqlandi. Natijada mijozlarga taklif etilayotgan xizmatlar sifati oshib, innovatsion moliyaviy mahsulotlar soni ko'paymoqda. Shu bilan birga, fintech va banklar o'rtasidagi hamkorlik yangi biznes modellarining shakllanishiga olib kelmoqda.

Ilmiy yangilik. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlarining rivojlanish tendensiyalarini kompleks ravishda tahlil qilish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholashdan iborat. Tadqiqot davomida raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tizimlashtirildi hamda elektron to'lov tizimlari, mobil banking va fintech texnologiyalarining moliyaviy inklyuzivlikka ta'siri asoslab berildi. Shuningdek, sun'iy intellekt, Big Data va blokcheyn texnologiyalarini O'zbekiston moliya tizimiga joriy etishning istiqbolli

⁶ Rasulov A. Moliyaviy texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent, 2022.

yo‘nalishlari aniqlandi. Raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi hamda ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalari bank-moliya tizimini raqamlashtirish bo‘yicha qarorlar qabul qilishda va yangi moliyaviy texnologiyalarni joriy etishda amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishi iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Elektron to‘lov tizimlari, mobil banking, internet banking va fintech texnologiyalarining keng joriy etilishi moliyaviy xizmatlar sifatini oshirish hamda aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Raqamli moliya xizmatlari bank tizimi samaradorligini oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, mazkur xizmatlarning rivojlanishi moliyaviy inklyuzivlik darajasining oshishiga va iqtisodiy o‘sishning jadallashishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kelgusida sun’iy intellekt, blokcheyn va Big Data texnologiyalarining keng joriy etilishi raqamli moliya xizmatlarini yanada takomillashtirish imkonini beradi. Biroq bu jarayonda kiberxavfsizlik, axborot himoyasi va raqamli savodxonlik masalalariga alohida e’tibor qaratish zarur. Umuman olganda, raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish O‘zbekiston moliya tizimining xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyalashuvini kuchaytirish, bank xizmatlari sifatini oshirish va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vahobov A.V. Moliya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
2. Malikov T.S. Moliya va bank ishi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
3. Xodiyev B.Yu. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent, 2022.
4. Haydarov N.X. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent, 2021.
5. Mustafakulov Sh.I. Investitsiyalar va raqamli iqtisodiyot. – Toshkent, 2023.
6. Rasulov A. Moliyaviy texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent, 2022.
7. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Pearson, 2023.
8. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management and Financial Services. – McGraw-Hill, 2022.
9. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management. – New York, 2022.
10. Hull J.C. Risk Management and Financial Institutions. – Wiley, 2023.
11. OECD. Digital Finance and Financial Markets Report. – Paris, 2023.
12. World Bank. Global Financial Development Report. – Washington, 2024.
13. International Monetary Fund. Fintech and Financial Services Report. – Washington, 2024.